

Але незважаючи на конфронтації, все-таки, відносини з шведським королем дозволили на певний час поставити Річ Посполиту на межу повного знищення, перенести воєнні дії на внутрішні території Польщі, таким чином захистити національний інтерес Гетьманщини. Крім того відносини з Швецією, переможницею Тридцятилітньої війни, сприяли європеїзації України, її легітимізації як незалежного і самостійного суб'єкта міжнародних відносин.

Подія 6 серпня 1657 р. істотно змінила не лише зовнішньополітичний курс Гетьманщини, але і в цілому становище в Україні, помер Богдан Хмельницький. І як наслідок – змінюється сам характер політичного устрою Гетьманщини, поліцентризм влади породжує і поліцентризм зовнішньої політики. Не було єдиного зовнішньополітичного курсу, кожне з державних утворень – Правобережжя, Лівобережжя, Запоріжжя – проводили власну зовнішню політику без узгодження між собою. Характерним стало залучення мілітарної сили сусідніх країн для вирішення внутрішніх конфліктів, все це сприяло краху колись єдиної держави, з якою рахувалися сусіди.

Дослідження шведського вектора зовнішньої політики Богдана Хмельницького продовжує викликати інтерес серед істориків, адже багато аспектів україно-шведських відносин в контексті національно-визвольної війни, – є нез'ясованими, тому дана тема вимагає подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Крип'якевич І. П. Богдан Хмельницький / Іван Петрович Крип'якевич. – Львів: Світ, 1990. – 408 с.
2. Смолій В. А. Українська національна революція XVII ст.. (1648–1676рр.) / В. А. Смолій, В. С. Степанков. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – 445 с.
3. Чухліб Т. В. Козаки і Монархи. Міжнародні відносини ранньомодерної Української держави 1648–1721 рр. / Тарас Васильович Чухліб. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2009. – 616 с.
4. Гурбик А. О. Раднотський зовнішньополітичний курс гетьмана України Б. Хмельницького (1656–1657 рр.) // Український історичний журнал. – 2008. - №6. – С. 57–86.
5. 1656, листопад 16 (26). Чигирин. – Лист до шведського короля Карла Густава про дружбу. / Документи Богдана Хмельницького 1648–1657 рр. / упорядник І. П. Крип'якевич. – К.: Видавництво Академії Наук УРСР, 1961. – 745 с.
6. 1655, травня 18 (28). Чигирин. – Лист до думного дяка Ларіона Лопухіна про відправку послів Запорізького війська у Швецію. / Документи Богдана Хмельницького 1648–1657 рр. / упорядник І. П. Крип'якевич. – К.: Видавництво Академії Наук УРСР, 1961. – 745 с.
7. 1657 січня, 18 (28) Чигирин. – Лист до шведського короля Карла Густава про готовність і далі підтримувати дружні зв'язки / Документи Богдана Хмельницького 1648–1657 рр. / упорядник І. П. Крип'якевич. – К.: Видавництво Академії Наук УРСР, 1961. – 745 с.

Шуста Т.

Науковий керівник – доц. Валіон О. П.

ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНІ БЛОКИ ЯК ФАКТОР ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ У ОСТАННІЙ ТРЕТИНІ ХІХ - НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Актуальність теми. В умовах сучасних світових глобалізаційних процесів політична, культурна та економічна інтеграція між різними країнами сьогодні набула небаченого рівня. Із геополітичної карти світу зрозуміло, що найбільшого розвитку різноманітні інтеграційні процеси набули саме на Європейському континенті.

Проте згадані тенденції не є продуктом історичного процесу другої половини ХХ ст. Початки традиції військово-політичної інтеграції між різними європейськими країнами спостерігаються в останній третині ХІХ на – початку ХХ ст. Саме система військово-політичних блоків якісно змінила правила політичної гри між країнами не тільки у європейському, але й у світовому масштабі. Відтак партнерами та союзниками держави ставали не лише з огляду на власні інтереси, але й керуючись інтересами держави-партнера за військово-політичним блоком.

Дане явище має місце також і в сучасній глобальній політичній грі. Таким чином, вивчення передумов, процесу формування та функціонування системи військово-політичних блоків у Європі в останній третині XIX – на початку XX ст. є надзвичайно важливим у контексті розуміння суті процесів, що відбуваються в сучасному європейському та світовому геополітичному середовищі.

Метою роботи є дослідження системи військово-політичних блоків як важливого фактору зовнішньої політики європейських держав у останній третині XIX – на початку XX ст.

Завданнями роботи є: розкрити політичні передумови формування блокової системи в Європі у останній третині XIX – на початку XX ст., висвітлити особливості формування системи військово-політичних блоків, дослідити особливості функціонування блокової договірної системи та її подальший вплив на зовнішню політику європейських держав.

Історіографія проблеми. Процес формування системи військово-політичних блоків у останній третині XIX – на початку XX ст. ґрунтовно досліджували 1941-1945 рр. радянські історики на чолі із В. Потьомкіним. Результати досліджень знайшли відображення у 2 томі «Історії дипломатії» [7]. У наш час вивченням даної проблеми активно займаються російські науковці М. Кривогуз, а також Р. Виппер. Питанням зовнішньої політики європейських країн у досліджуваній час вони присвятили низку наукових статей, підручників та посібників [2]. Із українських дослідників дану проблематику досліджує Ю. Горбань [6].

Друга половина XIX ст. характеризується кардинальною зміною політичної ситуації у Європі, а разом з тим, і зміною напрямків політики головних європейських політичних країн-гравців.

Росія намагалася подолати зовнішньополітичну ізоляцію, в якій вона перебувала після Паризького мирного договору 1856 р., використовуючи протиріччя між Англією, Пруссією і Францією. У 1859-1860 рр. завершився процес об'єднання Італії й на півдні європейського континенту з'явився новий політичний гравець, роль якого не можна було недооцінювати. Внаслідок прусько-данської, австро-пруської та франко-пруської воєн відбувся процес об'єднання Німеччини. На карті Європи з'явився потужний політичний фактор, який справляв помітний вплив не тільки на міждержавні політичні відносини у регіональному, але і у світовому масштабі [7].

Проте зрозуміло, що такий стан речей не міг існувати довго: об'єднання Німеччини та «друге відродження» військово-політичної могутності Росії суттєво порушило баланс сил у Європі. На континенті з'явилися своєрідні «заморожені конфлікти», першим з яких став, безперечно, франко-німецький антагонізм, оскільки було цілком зрозуміло, що результати війни 1870–1871 рр. не задовольняли жодну із сторін [7].

У цей час також ускладнилася ситуація на Балканах, результатом чого стала російсько-турецька війна 1877–1878 рр. Послаблення впливу Туреччини в даному регіоні і, як наслідок посилення впливу Росії не могло не турбувати політичні кола Австро-Угорщини, що мріяли про встановлення власної політичної гегемонії. Особливо це проявилось у час, так званої «Східної кризи», коли Австро-Угорщина і Росія знаходилися на межі військового конфлікту [1, с. 156].

Крім того, друга половина XIX ст. характеризується важливими процесами у внутрішньополітичному, економічному та культурному житті європейських країн. Росія вступила в період «Великих реформ» 1860–1870-х рр., оскільки саме тоді розпочинається індустріалізація і модернізація російської економіки, її інтенсифікація, інтеграція у світовий ринок. Суспільно-політичне життя Російської імперії також відчувало на собі вплив Західного Світу. Російський політичний фактор знову став вагомим чинником у європейській політиці того часу [1, с. 143].

Австро-Угорщина переживала період соціальних і економічних реформ і також намагалася відігравати вагому роль у європейській політиці. Відбувалося завершення промислового перевороту у Франції, динамічно розвивалася економіка Німеччини. Щодо Англії, то вона і надалі продовжувала залишатися політичним і економічним гегемоном у Європі [1, с. 142].

Політична ситуація, що склалася в Європі, була парадоксальною для свого часу, посилення держав з одного боку, і загострення відносин між ними з іншого – штовхало європейські країни до пошуку союзників, адже відтепер жодна із держав не могла почуватися

впевнено у новому зовнішньополітичному середовищі. Першою на шлях пошуку союзників і створення військово-політичних блоків стала Німеччина, як держава, що попри свій великий військовий і економічний потенціал відіграла далеко не адекватну йому роль у міжнародній політиці того часу.

Інтереси Німеччини часто ігнорувалися іншими європейськими країнами, що було, насамперед, наслідком доволі пізнього «вступу» Німеччини у світову політичну гру. Таку лінію у зовнішній політиці Німеччини небезпідставно пов'язують із діяльністю Отто фон Бісмарка. Доки канцлер знаходився при владі, він надзвичайно ретельно розробляв зовнішньополітичні конструкції, які б дали можливість забезпечити сприятливу для Німеччини рівновагу сил у Європі [7].

Мета зовнішньополітичних проєктів Бісмарка полягала, насамперед, у тому, щоб забезпечити нейтралітет Британії та домогтися зовнішньополітичної ізоляції Франції [2, с. 509]. З цією метою він вдався до створення системи військово-політичних союзів між Німеччиною, Австро-Угорщиною і Росією. Задум і було реалізовано Отто фон Бісмарком у 1873 р., коли саме завдяки його дипломатичній кмітливості вдалося укласти «Союз трьох імператорів» [2, с. 510].

Даний договір передбачав збереження нейтралітету у випадку війни якоїсь із держав з третьою стороною, що було особливо важливо для Німеччини. Бісмарк добре розумів, що формат договору не буде тривалий, оскільки між Австро-Угорщиною і Росією були серйозні протиріччя відносно Балканського регіону. Тому, як додатковий гарант міцності договору планувалося залучити Італію, проте цей зовнішньополітичний хід Бісмарку у 1873 р. не вдався через напругу у австро-італійських відносинах [7].

Побоювання Бісмарка цілком виправдалися в час, так званої «Східної кризи» 1875–1878 рр., а згодом і під час Берлінського конгресу. Німеччина опинилася перед складною дилемою, з одного боку вона не могла не підтримати Австро-Угорщину, а з іншого – вона була змушена також показати себе перед Росією союзною державою [5, с. 839]. Така подвійна гра Бісмарка викликала незадоволення Росії, що звинувачувала німецького канцлера у «розподілі земель, за які пролита російська кров». Власне, Бісмарк говорив, що він зробив на Берлінському конгресі для Росії більше, ніж усі її дипломати.

Загострення російсько-німецьких взаємин вдало використав Бісмарк, який спрямував зусилля на підготовку і укладання німецько-австрійського договору про військово-політичний союз. Відповідну угоду було підписано 7 жовтня 1879 р. Договір передбачав військову взаємодопомогу у випадку нападу на одну із держав учасниць договору Росії, у випадку ж військового конфлікту із третьою стороною, Німеччина і Австро-Угорщина гарантували одна одній взаємний військовий нейтралітет та дипломатичну підтримку [5, с. 838].

Безсумнівно, з підписанням даного договору Німеччина отримувала, з одного боку, надійного союзника в особі Австрії, але із іншого – могла «штовхнути» Росію на зближення з Британією або з Францією, що було особливо небезпечним для неї. Усвідомлюючи це, німецький канцлер докладав усіх зусиль для того, щоб уникнути подібного розвитку подій. Звичайно, розраховувати на військову-політичну підтримку у випадку конфлікту із Францією Німеччина не могла, максимум, на що вона могла розраховувати, так це на нейтралітет [7].

Політику, спрямовану на укладання подібного договору, Бісмарку значно полегшував факт англо-російського суперництва, що ставало дедалі відчутнішим у міру просування російської експансії у Середню Азію. Саме Англія у другій половині 70-х – на початку 90-х рр. XIX ст. стала головним геополітичним суперником Росії. Російські правлячі кола намагалися здійснити низку заходів військово-політичного характеру, спрямованих на зміцнення свого становища у даному геополітичному протистоянні [5, с. 839].

Збільшення власних військових контингентів у Середній Азії, подальша експансія, розбудова Чорноморського флоту стали першочерговими кроками Росії, що мали забезпечити, на думку владних кіл імперії, успішність можливого військового протистояння із Британією. Проте, з іншого боку надзвичайно важливим було забезпечення нейтралітету Німеччини і Австро-Угорщини [1, с. 158]. Ця обставина і зумовила згоду Росії на підписання військово-політичного договору 18 червня 1881 р., який, по суті, відновлював «Союз трьох імператорів» [5, с. 839].

Договір передбачав нейтралітет у випадку військового конфлікту із четвертою державою. Таким чином, Росія гарантувала нейтралітет Німеччини і Австрії у випадку конфлікту з Британією, а Німеччина, у свою чергу, забезпечувала нейтралітет для себе з боку Росії при можливому протистоянні з Францією. Окремим пунктом врегульовувалося турецьке питання: всі три держави зобов'язувалися не розв'язувати конфлікту із Туреччиною без взаємної згоди [7].

Проте, внаслідок такого вдалого зовнішньополітичного ходу Бісмарка, Італія – потенційна, на думку канцлера, союзниця Німеччини, залишалася поза політичною грою, яку він проводив. Крім того, австро-італійські суперечності також особливо турбували Бісмарка. Італія могла стати союзницею Франції і Англії, що було надзвичайно небезпечно для Німеччини. В зв'язку з тим, Бісмарк у 1882 р., шляхом складних переговорів з Італією домігся укладання Троїстого союзу, що був спрямований проти Франції. Договір передбачав взаємну допомогу у випадку війни з Францією і нейтралітет на випадок війни із четвертою державою. Звичайно, німецькому канцлеру суттєво полегшила справу боротьба Франції й Італії за Туніс, у якій Італія програла [3, с. 324].

У 1881 р. за наполяганням Бісмарка було укладено договір між Австрією і Сербією, а у 1883 р. – між Румунією, Австрією і Німеччиною. Таким чином, нейтралітет цих двох країн було гарантовано. Проте вершиною дипломатичних успіхів німецького канцлера можна назвати 1884 рік, коли було укладено таємний договір із Росією, що передбачав не тільки нейтралітет Німеччини у випадку конфлікту Росії із Британією, але і у випадку австро-російської війни. Такий крок канцлера був надто ризикований, проте допоміг забезпечити на певний час якнайкращу для Німеччини конфігурацію сил у Європі [7].

Проте вже у 1885-1887 рр. зовнішньополітична ситуація для Німеччини суттєво ускладнилася, особливо після впливу Болгарської кризи, яка вкотре продемонструвала неможливість побудови військово-політичних блоків за участю Росії і Австрії. Також у 1886 р. у Франції посилюється вплив реваншистів, період правління «поміркованих» закінчується. У французькому суспільстві дедалі частіше лунають заклики до нової війни із Німеччиною [7]. У 1886-1887 рр. припиняє своє існування «Союз трьох імператорів», у європейському геополітичному середовищі утворився своєрідний вакуум.

У цих умовах своєрідну політичну гру веде Британія, розуміючи, що її головними суперниками на зовнішньополітичній арені поки виступають Франція і Росія: англійський уряд дотримується подвійної гри відносно цих держав. З одного боку, Британія не підписує жодних договорів з Німеччиною, але з іншого – планує використати сили Троїстого союзу в боротьбі з Росією та Францією. Більше того, Британія у другій половині 80-х рр. XIX ст. робить спроби загравати з Німеччиною, допомігши останній отримати низку колоніальних володінь у Африці [7].

Значний вплив на розвиток системи військово-політичних блоків мала відставка Бісмарка у 1890 р., що суттєво змінило прерогативи зовнішньої політики Німеччини. Якщо його дипломатія полягала в тому, щоб уникнути війни на два фронти, то дипломатичний курс нового канцлера Капріві це завдання вважалося взагалі непосильним. Замість того, щоб «зв'язати» Росію системою договорів і, таким чином, забезпечити її нейтралітет, німецькі політичні кола вирішили готуватися до збройного конфлікту одночасно із Францією та Росією [1, с. 162].

Російська дипломатія одразу зробила необхідні висновки із політики німецького уряду, взявши курс на зближення із Францією. Певні попередні домовленості про союз між державами були досягнуті у ході візиту французького флоту в Кронштадт улітку 1891 р. Переговори з приводу військово-політичного союзу тривали понад два роки [3, с. 324]. І лише 27 грудня 1893 р. в Тулоні було підписано відповідну конвенцію. Вона передбачала, що у випадку війни якоїсь з держав із Німеччиною, або війни із третьою державою, підтриманою Німеччиною, інша із сторін зобов'язується негайно розпочати військові дії проти неї. Таким чином, тривала діяльність Бісмарка, по суті, зводилася до нуля, оскільки Німеччина опинилася у своєрідному військово-політичному кільці [6, с. 157].

Суттєвою невдачею німецького зовнішньополітичного відомства стало укладання у 1902 р. франко-італійського договору про нейтралітет на випадок війни. Таким чином, хоча Італія формально залишалася членом Троїстого союзу, та все ж розраховувати Німеччині на її підтримку у випадку війни із Францією відтепер було вже не варто [7]. В цих умовах відбувається інтенсивне зближення Англії і Франції. Британія добре розуміла, що однією із

цілей у майбутній війні для Німеччини буде захоплення колоній, а оскільки вільних ще неподілених заокеанських земель вже не залишилося, то Німеччина, природно, претендуватиме на частину британських володінь.

Англо-французьке зближення, що відбулося після англо-бурської війни 1899-1902 р., завершилося підписанням договору в 1904 р., який був доповнений у 1907 р. англо-російським договором, власне тоді завершився процес формування військово-політичного блоку Антанта [4, с. 346]. Небезпека з боку Німеччини змусила, як Росію, так і Англію врегулювати з Францією врегулювати всі суперечки, що мали місце досі [5, с. 840]. Як бачимо, блокова система відіграла не тільки негативну, але й позитивну роль, нівелюючи на певний час суперечки між державами-союзниками.

Варто зазначити, що військовий конфлікт між обома блоками міг спалахнути вже у 1908 р., і лише позиція Росії, яка рекомендувала Сербії не розв'язувати війни із Австро-Угорщиною через анексію Боснії і Герцеговини. Втім, усім політичним гравцям того часу було зрозуміло, що будь-який дипломатичний конфлікт може перерости у конфлікт військовий.

Таким чином, можемо зробити висновок, що Європа в останній третині XIX – на початку XX ст., внаслідок зміни зовнішньополітичної стратегії провідних політичних держав-гравців того часу, перетворилася на арену протистояння двох військово-політичних блоків – Антанти і Троїстого союзу. Формування блокової системи в Європі було складним процесом, на який впливала низка, як зовнішньополітичних, так і внутрішньополітичних чинників. Слід також зазначити, що процес політичної консолідації ворожих таборів проходив на тлі гострих суперечностей між європейськими державами.

Система військово-політичних блоків у останній третині XIX – на початку XX ст. стала провідним фактором впливу на зовнішню політику європейських держав, витісняючи на задній план навіть національні інтереси тої чи іншої держави. Як наслідок, Європа досягла небаченого досі рівня політичної глобалізації і консолідації, що в умовах загострення суперечностей між провідними світовими державами унеможливило уникнення глобального військового конфлікту, що розпочався 1 серпня 1914 року і отримав назву Першої світової війни.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бриггс Э. Европа нового и новейшего времени. С 1789 года до наших дней: учеб. пособ./ Бриггс Э., Клэвин П. Пер. з англ. В. С. Нестерова. – М.: «Весь мир», 2006. – 600 с.
2. Вишпер Р. Ю. История Нового времени: учеб. для вузов / Вишпер Р. Ю. – К.: «Ника-Центр», 1997. – 621 с.
2. Корстрыкин М. И. Новая история стран Европы и Америки: учеб. для вузов / Корстрыкин М. И. – К.: «Курск», 1996. – 448 с.
3. Кристофер Д. Англия. История Страны: науч. поп. изд. / Кристофер Д. – М.: «Эксмо», 2008. – 480 с.
4. 5.Кривогуз И. Н. Новая история стран Европы и Америки: учеб. для вузов / И. Н. Кривогуз, В. Н. Виноградова, Р.М. Гусева – М.: «Дрофа», 2002. – 912 с.
5. Горбань Ю. История сучасного світу: суспільно-політична історія XV-XX ст.: навчальний посібник / Ю. А. Горбань – К.: «Знання», 2007. – 439с.
6. [Електронний ресурс] . – Режим доступу <http://www.lawlibrary.ru/izdanie14833.html>

Васірук І.

Науковий керівник – проф. Алексієвець Л. М.

ФЕНОМЕН ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ. ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ПАМ'ЯТІ В УКРАЇНІ

В умовах новітніх суспільно-політичних і культурних перетворень, коли відчутно зростає роль історичної науки як фактора формування національної свідомості і сучасної системи духовних цінностей, особливої ваги набувають дослідження феномену історичної пам'яті. Сьогодні стає дедалі більше зрозумілим, що без формування загальнонаціональної історичної свідомості консолідація громадян України в політичну націю неможлива.

Значний сплеск наукового інтересу до історичної пам'яті, яка з художньої метафори поступово перетворюється на наукове поняття, розпочався ще наприкінці минулого століття. Дискусії навколо феномену виходять далеко за межі наукових студій та фахових видань.